

Pragmatika kerekasztal
Szeged, 2020. október 2.

A szójelentés és az enciklopédikus tudás viszonya a lexikai pragmatika nézőpontjából

Bibok Károly
Szegedi Tudományegyetem
kbibok@lit.u-szeged.hu

Szójelentés = fogalom?

- fogalomszavak – viszonyyszavak
konceptuális jelentés – procedurális jelentés
- sok fogalom egyáltalán nem kódolódik szavakkal
- sok szó nem kódol teljes fogalmat
- akkor mi a szójelentés az utóbbi esetben?

- az atomi (holisztikus) fogalmak nem lehetnek ilyen szójelentések
- „Jegyek közös tára” (Kelter–Kaup 2012):
 - mind a konceptuális, mind a lexikai-szemantikai tudás **jegyszerű** atomi reprezentációkat tartalmaz (de különbözőképpen kombinálja ezeket komplex struktúrákká)
- a fogalom (jegyszerű) összetevői (Groefsema 2007):
 - logikai **és** enciklopédikus információk
- a szójelentés (jegyszerű) összetevői (Bibok 2017):
 - logikai/metafizikai **és** enciklopédikus inf.

A szójelentés jegyszerű összetevői

- logikai/metafizikai és enciklopédikus inf.
- munkamegosztás működik közöttük
- logikailag/metafizikailag **szükséges** összetevők
- **tipikus** összetevők
 - a kontextustól elszakadt, kontextusfüggetlenné vált világtudás integrálódik a szójelentésbe
(+ nyelvhasználati inf.-k integrálódása)
- primitív szemantikai predikátumok vs.
lexikai sztereotípiák és (lexikai) prototípusok

Prototípusok

- a prototípushoz jobban vagy kevésbé hasonlít a kategóriába beletartozó példány
- a kategóriába tartozás fokozatossága csak prototipikus tulajdonsága a prototípuson alapuló kategóriának (vö. *madár, tigris; páratlan szám, nagymama; hív, küld*)
- a prototípus a lehetséges jegyek összessége
- a jegyek rangsorolhatók fontosságuk mértéke szerint
- bizonyos (pl. kauzális) viszonyok állhatnak fenn közöttük

Lexikai sztereotípiák

- az egyetlen lexémával és nem perifrasztikus szerkezettel kifejezhető esemény véghezvitelének megfelelő módja és célja
- amely nemcsak a világtudáson alapul, hanem ráadásul lehet kultúrafüggő is
- lehet, hogy nem propozicionális, hanem procedurális formában adható meg
- ≠ prototípusok
- ≠ társalgási implikaturák

A lexikai-szemantikai reprezentációk különböző formái

- az enciklopédikus információt tartalmazó és alulspecifikált lexikai-szemantikai reprezentációk elkerülhetetlenek
- ennek megfelelően a lexikai-szemantikai reprezentációk különböző formái léteznek (az absztraktság növekedésének mértékében, Bibok 2019):
 1. a prototipikus jellemzők túlsúlya a néhány általános klasszifikáló szemantikai predikátum mellett:

természeti fajták és artefaktumok nevei, pl.: *tigris, madár, hajó, pohár, korsó, bögre, csésze*
 2. lexikai sztereotípiák és prototípus hozzáadása a szemantikai predikátumokból álló dekompozícióhoz – prototípus a kategória helyett, pl. *vág, резать, рубить, стричь*

3. a szemantikai predikátumokból álló dekompozíció opcionális részének zárójelezése, ideértve: a dekompozícióba beépített prototipikus információkat

pl.: *Az anya **szeletekre** vágta a húst.*

*Az anya a kifőzött **makarónira** reszelte a sajtot.*

a sarokban áll vs. a sarokba áll

A fiú/labda úszik.

4. a több (kontextuális) jelentés egyetlen dekompozícióba sűrítésének másik módja (a 3. mód mellett):

a kettős interpretáció lehetősége (vö. fókuszálás – Pethő; profilálás – Iwata, lexikai-konceptuális paradigma – Pustejovsky)

pl.: *zsírt ken a kenyérre vs. zsírral keni a kenyeret*

5. konkrét megvalósulásukból absztrahált komponensek

MOZOG: *elmegy az iskolából* 'épületből' vs. 'intézményből'

ELÉRHETŐ: *hamarosan nyitják a múzeumot* 'épületet' vs.
'intézményt'

6. változók a kontextuális információ alapján rögzíthető
konceptuális egységek számára

iskola 'épület' vs. 'intézmény'

'X célja, hogy tanításitanulási folyamatokat biztosítson'

(vö. konceptuális elmozdulás, differenciáció, valamint predikátum-
változók)

Kontextusok

- sok szó a lexikonban alulspecifikált lexikai-szemantikai reprezentációval rendelkezik, vagyis nem teljes fogalmat kódol
- az ilyen szavak csak a megfelelő kontextusokban nyerik el teljes jelentésüket, vagyis fejeznek ki teljes fogalmat (expressed/communicated concepts) jelentős pragmatikai következtetések révén
- kontextus = neutrális, azaz metaforikus (át)értelmezést nem igénylő

- közvetlen és kiterjesztett kontextus =
a megnyilatkozáson belüli és kívüli kontextusok
 - a kontextus kiterjesztése
 - diskurzusunformációk által
 - a közvetlen környezetből származó perceptuális információk által
 - lexikailag nem kódolt enciklopédikus információk által
- NB: a közvetlen kontextus és a diskurzuskontextus lexikai egységeinek reprezentációjában kódolt sztereotípiák és prototípusok miatt a kontextusfüggetlen enciklopédikus tudás folytonos és masszív jelenlétével kell számolnunk

Lexikailag nem kódolt enciklopédikus információk

- nem a sztereotípiákból és prototípusokból származó enciklopédikus információk

1. kontextusfüggetlen (általános világtudáson alapuló) enciklopédikus információk, amelyek nem kódolódnak a kontextus egyetlen lexémájában sem (és nem is társíthatók a kontextus egyetlen lexémájával sem)

pl.: *zsebkéssel vágja a deszkát* – **tudjuk**, hogy lehetséges a vágásnak ez a nem prototipikus fajtája, ha szükség van rá szokatlan vagy extrém körülmények között

2. kontextusfüggő (aktuális világismeretből adódó) enciklopédikus információk, amelyek egyes specifikus lexikai egységekhez társulnak (pl. a tulajdonnevek referenseinek egyéni jellemzői: *Rita/Ken Follett elkezdte az új könyvét*)

A lexikai pragmatika

- a lexikonban fogalmilag alulspecifikált szójelentés hogyan fejezhet ki – pragmatikai következtetések útján – teljes fogalmat a megnyilatkozásokban?
- mi a szójelentés és az enciklopédikus tudás közötti viszony?
- mi a lexikai és a(z elburjánzó) kontextuális jelentések viszonya? (→ a poliszémia új – adekvátabb és transzparensőbb – kezelése)
- a lexikon és a kontextusok, beleértve a kiterjesztetteket, interakciója
- a grammatika és a pragmatika interakciójának kontextusában
- szemantikai minimalizmus vs. kontextualizmus kontextusában

Irodalom

- Bibok Károly 2017, *Szójelentéstan: A lexikai szemantikától a lexikai pragmatika felé*. Budapest: Loisir Kiadó.
- Bibok Károly 2019, A lexical pragmatic account of polysemy. *Argumentum* 15: 145–154.
- Groefsema, Marjolein 2007, Concepts and word meaning in relevance theory. In: Noel Burton-Roberts (szerk.), *Pragmatics*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 136–157.
- Kelter, Stephanie – Barbara Kaup 2012, Conceptual knowledge, categorization, and meaning. In: Claudia Maienborn – Klaus von Heusinger – Paul Portner (szerk.), *Semantics: An international handbook of natural language meaning, vol. 3*. Berlin: Walter de Gruyter, 2775–2804.

Köszönöm a figyelmet!